

מאז 1962 קהילה ויצירה יהודית

פעילויות הקהילה מתקיימות בסיוע הסוכנות היהודית לארץ ישראל

רות בורר

יולי 2007

מטות – מסעי

פרשות מטות מסעי חותמות את ספר במדבר בתאור החנייה בערבות יריחו כשהעם מוכן לכניסתו לארץ.

כמו כל ספר במדבר, גם שתי פרשות אלה אינן עשויות מרצף סיפורי או חוקי אחיד, אלא מאוסף של חוקים ופרשיות שונות המתרחשות אמנם במדבר, אך הקשר ביניהן רופף.

חוקרי מקרא רבים כבר עמדו על אופיו הסיפורי הרופף של ספר במדבר, בניגוד לספרי התורה האחרים, מן הטעם שהספר עבר עריכה אחר עריכה וצורתו הסופית נקבעה בתקופה מאוחרת מאוד. אך הקשיים נשארו בעינם ולא לכולם נמצאו פתרונות. דוגמאות לקשיים אלו הן למשל: הכפילויות של חוקים וסיפורים בספר שמות ובספר במדבר, ואפילו כפילויות בתוך הספר עצמו כמו החזרה על הוראות ביצוע מפקד העם באותו ניסוח בדיוק בפרק א' ושוב בפרק כ"ו, כגון: "שאו את ראש כל עדת בני-ישראל מבן עשרים שנה ומעלה".... האחד, בראשית המסע, והשני בסופו, כשמספר היוצאים למלחמה זהה כמעט בדיוק.

כמוכן יש בספר סתירות, למשל בעניין שמו של חותן משה, פעם הוא חובב בן רעואל (במדבר), ופעם רק רעואל, או יתרו (שמות) ועוד.

רוב חוקרי המקרא נוטים להסביר את הכפילויות והסתירות בשיטת התעודות: J-יהויסטי; E – אלוהיסטי; ו P – כוהני, שחלקן התמזג יחד.

אדגים את הנושאים המופיעים בפרשותינו:

בפרשת מטות – חוקי הנדרים, הנקמה במדיינים, ובקשתם של בני גד ראובן וחצי המנשה להתנחל בעבר הירדן.

בפרשת מסעי – רישום סדר כל המסעות מיציאת מצרים ועד ערבות מואב, בס"ה 42 תחנות; אחר כך מתוארים גבולות הארץ, אחרי זה ציון 42 ערי הלויים, כולל 6 ערי מקלט לרוצח בשגגה, ולבסוף סיכום פרשת בנות צלפחד וחתימה בפסוק "אלה המצוות והמשפטים אשר ציווה ה' ביד משה אל בני ישראל בערבות מואב על ירדן ירחו".

מאז 1962 קהילה ויצירה יהודית

פעילויות הקהילה מתקיימות בסיוע הסוכנות היהודית לארץ ישראל

הנושאים שברצוני להתייחס אליהם היום הם שלושה: פרשת המסעות; פרשת התנחלותם של שנים וחצי השבטים בעבר הירדן; ופרשת כיבוש הארץ.

1. פרשת המסעות (פרק לג'):

בתאור מסעם של בני ישראל במדבר רשומות תחנות רבות שאינן ניתנות לאיתור גיאוגרפי עד היום. אבל הבעייה המרכזית של תאור המסעות היא שישנם שני תאורים סותרים. האחד, מתאר את מסע בני ישראל מקדש ומהר-ההר (ששם מת אהרון) ישר לעבר בקעת הירדן לאורך דרך המלך, מבלי לסובב את ארץ אדום ואת ארץ מואב, ומבלי שהרשימה מכירה את המלחמה באמורי ואת כיבוש ערי סיחון מלך חשבון וגם לא את מסע הכיבוש לעבר הבשן. כל המסע עובר בשקט ובשלווה בקצה ארץ אדום ודרך השטחים המואביים, עד הגיעו לאבל שיטים בערבות מואב על ירדן ירחו.

מעניין גם לציין את הנוסח האחיד של רישום המסעות במילים החוזרות: "ויסעו – ויחנו; ויסעו – ויחנו", מעין נוסחה מוזיקלית, שגרתה את החוש הדרמטי של להקת שחקנים לביום הצגה ע"פ סיפורי התנ"ך.

לעומת תאור זה נמצא תאור אחר בפרקים כא'-כב' בספר במדבר, המתאר איך נאלצו ישראל, אחרי נסעם מהור-ההר "לסבב את ארץ אדום" ואת מואב ממזרח, ואז נתקלו בסיחון מלך חשבון "אשר לא נתן לישראל עבור בגבולו" ולכן יצאו ישראל למלחמה נגדו- "ויכהו ישראל לפי חרב ויירש את ארצו מארנון עד יבוק, עד בני עמון... ויקח ישראל את כל הערים האלה". אחרי כן עלו דרך הבשן, היכו וניצחו את עוג מלך הבשן, וירשו את ארצו, ומשם נסעו בני ישראל וחנו בערבות מואב על ירדן ירחו.

ברור ששתי הגרסאות אינן תואמות, ונשארת הקושיה גם לגבי המסורת בספר יהושע – כיצד תיתכן במדבר החרב הכנת מסע מתוכנן ומשוכלל נגד ערים בצורות וצבאות מאורגנים בלא שום ראש גשר בארץ נושבת?

ובעניין אדום ומואב הוצעו תשובות שונות. בעקבות הפירותיו של נלסון גליק בעבר הירדן, נתגלתה רשת רצופה וצפופה למדי של ישובים בכל רחבי עבר הירדן מן התקופה הכנענית הקדומה, שחרבו כולם בראשית המאה הי"ח. שטח זה נשאר בלתי מיושב, וכנראה היה מרחב מרעה ונדודים לשבטי נוודים או נוודים למחצה, עד שהחלו להיווצר שם החטיבות המדיניות של מואב ואדום שהתיישבו שם זמן קצר לפני בואם של שבטי ישראל. לכן לא היה האזור מיושב בצפיפות, דבר שאיפשר את מעברם של ישראל דרכם עד ערבות הירדן.

מאז 1962 קהילה ויצירה יהודית

פעילויות הקהילה מתקיימות בסיוע הסוכנות היהודית לארץ ישראל

רמז היסטורי מסוים נמצא בפרק כא' המספר כי "חשבון עיר סיחון מלך האמורי היא והוא נלחם במלך מואב הראשון ויקח את כל ארצו ממנו עד ארנון". על פי הטיעון המקראי ישנה כאן מעין הצדקה לכיבוש של ישראל את ארץ האמורי.

יוחנן אהרוני בספרו "תולדות עבר הירדן המזרחי", תש"ו, דן בשאלת השוני בין שני תאורי המסעות. הוא מקבל את ההנחה שהיו שני גלי כיבוש של שבטי ישראל, אשר התנהלו בזמנים שונים. הראשון חל במאה ה'ד' כאשר עדיין לא היה ישוב מאורגן באדום ובמואב והשבטים הישראליים יכלו לעבור במישרין לערבות מואב. הגל השני החל במאה

ה'ג', אלא שאז נתקלו השבטים בישוב המאורגן של אדום ומואב שלא איפשר להם לעבור דרכו. כלומר, נשתמרו זכרונות של שני מסעות שונים שהתמזגו במסורת המקראית לסיפור אחד.

לסיכום בעניין שמות התחנות במסעות בני ישראל בפרק לג' – המחבר של רשימת המסעות בוודאי הסתמך על רשימה מפורטת של תחנות ונאות מדבר בחצי האי סיני.

לדעת החוקר הגרמני מרטין נות נתחברה רשימת התחנות כנראה בתקופת המלוכה והדוגמה לכך היא שם התחנה עציון גבר. זו עיר הנמל שבנה שלמה על חוף אילת, והיא מוזכרת גם בדברים ב': 8 ליד אילת, כתחנה בדרך הערבה.

2. לפרשת התישבותם של שבטי גד וראובן וחצי המנשה בעבר הירדן:

האמנם עומד לפנינו תאור היסטורי של התישבות שנים וחצי השבטים בעבר הירדן בגלל צאנם הרב, אחרי שבוצע כיבוש האזור ע"י העם כולו, ואשר לאחרי יצאו חלוצי שנים וחצי השבטים כדי להשתתף עם שאר השבטים בכיבוש כל ארץ כנען?

או לפנינו סיפור מיתי המשבח את נאמנותם של שבטים אלה לכלל עם ישראל. הפועלים לפי ברכתו של משה, סיפור אשר מייפה ומאדיר את מפעלות העם ואחדותו, תחת השגחתו של האל המנחה אותם?

או אלו הם סיפורים אטיולוגיים הבאים להסביר כיצד נוצרו הישובים האלה, והם כוללים רסיסי מסורות היסטוריות ואינפורמציה חקלאית על אותו אזור גיאוגרפי?

כדי לענות על שאלות אלה כדאי להתייחס לסיפורים בתנ"ך על תקופת השופטים והמלוכה, וכן אל החפירות הארכיאולוגיות שנעשו באזור זה, כמו גם להיבטים הכלכליים של האזור. הגלעד היה תמיד חלק של היישוב הישראלי, ובכל תקופה של התעצמות מדינית נכלל בגבולות שלטונה של ממלכת ישראל.

מאז 1962 קהילה ויצירה יהודית

פעילויות הקהילה מתקיימות בסיוע הסוכנות היהודית לארץ ישראל

הגלעד הוא אחד האזורים הפוריים ביותר בארץ ישראל. אקלימו הוא מן הטובים בארץ בגלל גובהו הרם, מסלעיו המגוונים, שפעת מי נחליו וקירבתו היחסית לים התיכון. הישובים החשובים של הגלעד הוקמו בהרים הנישאים המגיעים לגובה של 1,200 מ', והם קרובים לדרך המלך. גם ארץ הבשן מצפון לנחל יבוק היה מיושב בצפיפות בגלל פוריותו. כל האזור שימש בתקופה הרומאית כאסם התבואה באימפריה.

גם הרמה המדברית שבמזרח הגלעד היא ערש גידול המקנה, ובמניפות הסחף הגדולות של נחל ירמוך ונחל יבוק אל הירדן – גידלו את צמחי הבושם והרפואה הנודעים – הצרי, המור והאפרסמון. ככתוב בסיפור מכירתו של יוסף:

"והנה אורחת ישמעאלים באה מגלעד וגמליהם נושאים נכאת ולוט הולכים להוריד מצרימה." (בראשית לז').

על חשיבותו הכלכלית של הגלעד מעידה העובדה ששלושה מבין 12 הנציבים אשר לשלמה היו בגלעד ובבשן. (מלכים א, ד; 13-14).

דמויות חשובות בתנ"ך מוצאן בגלעד כמו: יפתח הגלעדי, יאיר הגלעדי, ואליהו התשבי.

במלחמות דבורה וברק מוזכר שיושבי הגלעד לא באו לעזרה. "כי גלעד בעבר הירדן שכן" (שופטים ה': 17).

ושאול הוא הנלחם בבני עמון אשר תקפו את אנשי יבש גלעד. גורם חשוב למלחמות שכנו של ישראל בתושבי גלעד היו גם מכרות הברזל החשובים, ששרידיהם נתגלו בחפירות בעבר הירדן. וכך כתוב בימי מלכי ישראל שארם דמשק תוקפת את תושבי הגלעד כדברי הנביא עמוס:

"על שלושה פשעי דמשק

ועל ארבעה לא אשיבם

על דשם בחרוצות הברזל את הגלעד".

בעיני הנביאים היה הגלעד חלק בלתי נפרד מארצו של עם ישראל, וכך ראה הנביא ירמיהו בחזונו את שיבת ציון:

"ושבתי את ישראל אל נופו

ורעה הכרמל והבשן

ובהר אפרים והגלעד תשבע נפשו" (ירמיהו נ': 19).

מאז 1962 קהילה ויצירה יהודית

פעילויות הקהילה מתקיימות בסיוע הסוכנות היהודית לארץ ישראל

ולסיכום נושא זה נאמר, שהישוב הישראלי בעבר הירדן לא פסק גם בתקופת המשנה כשהוקמו שם טחנות בנחלי האיתן היורדים מהרי הגלעד המניעות אבני ריחיים לטחינת קמח ולעצירת שמן זית, הישוב היהודי המשיך להתקיים שם עד השתלטותם של הביזנטים. אזור עבר הירדן המזרחי הופרד סופית מארץ ישראל המערבית בתקופת המנדט הבריטי, כשצ'רצ'יל מינה את עבדאללה לשליט עבר הירדן בשנת 1921.

3. הנושא השלישי שבו אני מבקשת לדון בקצרה

הוא שאלת כיבוש הארץ

פרשת כיבוש הארץ המתוארת במקרא כמעשה מושלם ואחיד בשני שלבים עיקריים כלולה בשתי חטיבות של מסורות.

האחת – מספרת על כיבוש עבר הירדן המזרחי בהנהלת משה רבינו, כששישים ריבוא ישראל עולים מקדש ברנע כמתואר בספר במדבר בפרקים כא' – כב' והאחרת – מטפלת בחלוקת הנחלות וגבוליהן בעבר הירדן בפרשת "מסעי" בספר במדבר ובכיבוש ארץ ישראל המערבית בידי כלל שבטי ישראל בהנהגת יהושע בן נון בספר יהושע.

מסורת אחרת נמצאת בספר שופטים ובו מסופר על מאבקייהם של השבטים השונים הנאלצים לכבוש כל אחד את שטחי נחלתו מיד עמי כנען כשחלקים נכבדים נשארו בלתי כבושים.

המסקנה המתבקשת היא שישנן נוסחאות שונות של פרשת הכיבוש וכבר עמד על הבדלים וסתירות אלה פרופ' יחזקאל קאופמן בספרו המונומנטלי - "תולדות האמונה הישראלית".

נושא כיבוש הארץ וחלוקת הנחלות הוא נושא רחב הדורש עיון מעמיק ומסובך. כאן רק אציין בקיצור שתוצאת החפירות הארכיאולוגיות בא"י העלו ספקות חמורים לגבי המהימנות ההסטורית של הסיפור המקראי על כיבוש הארץ.

אחת מנקודות המפתח בדיון על כניסת בני ישראל לכנען היא הזכרת השם ישראל בכתובת הניצחון של פרעה מרנפתח על הלובים בשנת 5 למלכו, בשנת 1225 לפנה"ס בקירוב.

שם נאמר: "ישראל הושמד אין לו זרע, ארץ ח'ארו (כנען) היתה כאלמנה מפני מצרים".

לא ידוע בדיוק למה מכוון השם ישראל.

קהילת מבקשי דרך, ע"ר

ש"י עגנון 22 ירושלים 93589 קווי אוטובוס 22, 13, 24, 4

טל: 02-6792501 פקס: 02-6786207

דואר אלקטרוני: kehillah@bezeqint.net

אתר אינטרנט: www.mevakshei.org

מאז 1962 קהילה ויצירה יהודית

פעילויות הקהילה מתקיימות בסיוע הסוכנות היהודית לארץ ישראל

מצד אחר, החפירות העידו על ירידה חריפה באיכותם של כלי החרס בתקופה זו בארץ ישראל. גם בבנייה ובחיי העיר ניכרת הידרדרות. יתכן שזו התקופה המעידה על כניסתם של ישראל לכנען.

כמו כן ישנה עדות ארכיאולוגיות להתנחלות באיזורי ההר של ארץ ישראל שקודם לכן לא נושבו, או שנושבו בדלילות.

האופייני לתהליך זה הוא ריכוזם של יישובי פרזות קטנים ודלים של שוכני סוכות וחושות שאחסנו את דגנם בממגורות חפורות בקרקע, בנו גדרות צאן וחצבו בורות לעצירת מי גשמים.

המדובר בתהליך ממושך כנראה, שראשיתו בהר שמצפון לירושלים, בבנימין, באפרים ובמנשה וכן בגליל ומאוחר יותר בנגב.

חוקר המקרא אלט תאר את כניסת בני ישראל לארץ כהליך של התנחלות של נודדים בנדידה עונתית קבועה למקומות מרעה פנויים בבואם מן המדבר ושוליו אל ארץ המזרע. אחר כך החלה התיישבות ארעית, ולאחריה התיישבות קבע; (כמו למשל אצל הבדווים בימינו). זאת אומרת התיישבות בדרכי שלום.

תאורי הכיבושים של יהושע, לדעת אלט, הם סיפורים אטיולוגיים הבאים להסביר תופעות טבעיות או מעשי אדם כגון: מערה, גל-אבנים, חורבות או שמות של מקומות וכו'.

בשנות השישים עולה פרשנות אנתרופולוגית וסוציולוגית על חקר המקרא. ובמרכזה הטענה שבני ישראל אינם גורם חדש באוכלוסית כנען, אלא פרי התפתחות פנימית בתוך החברה הכנענית. מכל מקום בתקופה זו, מן המאה ה"ד והלאה, מתחילים להופיע בתעודות ובכתובות המצריות והאחרות שמות חדשים – שמיים מערביים לקבוצות עמים ולמקומות גיאוגרפיים וגם לשליטים באיזור הסהר הפורה.

אפשר להניח שחלק מהמרכיבים שנעשו ישראל באו מתחום האיזור עצמו. חלק מהם קשורים בגופים אתניים – לשוניים קרובים כמו שבטי עבר הירדן שהיתה להם זיקה לארמים, וחלק בשטחי הדרום של ארץ ישראל שנתגבשו על בסיס טריטוריאלי, כמו יהודה שהוא מגבש כמה שבטים – (קיני, קניזי, ירחמיאלי, משפחות שלה, פרץ וזרח) ושל בנימין ששמו – בן הדרום.

אבל אין לדחות לגמרי את המסורת היסודית הקושרת את ישראל במצרים. אמנם הרקע המצרי של סיפורי ישראל במצרים הוא מאוחר, (אולי במאה ז'), ואולי היתה זו משפחת משה מן הלוויים, ממצרים שהשליטה בישראל את המסורת על השהות במצרים ועל התגלות ה' בסיני.

התנועה ליהדות מתקדמת בישראל
יש יותר מדרך אחת להיות יהודי

קהילת מבקשי דרך, ע"ר

ש"י עגנון 22 ירושלים 93589 קווי אוטובוס 22, 13, 24, 4

טל: 02-6792501 פקס: 02-6786207

דואר אלקטרוני: kehillah@bezeqint.net

אתר אינטרנט: www.mevakshei.org

מאז 1962 קהילה ויצירה יהודית

פעילויות הקהילה מתקיימות בסיוע הסוכנות היהודית לארץ ישראל

יש להודות כי הערפל המכסה על ראשיתו של עם ישראל ועל מוצאו אינו מתפזר. עד שלא יגיעו נתונים חדשים עלינו להסתפק מצד אחד בהכרת המסורת המקראית, ומצד שני בקושיות שהיא מעוררת, ועלינו להכיר בקוצר ידיעתנו.

לסיום, הרוצה להרחיב ידיעותיו יעיין נא במבוא ובפרוש לספרו של **שמואל אחיטוב** לספר יהושע בסידרה "מקרא לישראל", הוצאת מאגנס והאוניברסיטה העברית, 1995.